

УДК 811.111

МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТАКТИКИ ВИЯВУ СОЛІДАРНОСТІ АДРЕСАНТА І АДРЕСАТА У НАУКОВО-ДИДАКТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Сологуб Л. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена аналізу лінгвотекстових засобів побудови тактики солідарності адресанта й адресата у науково-дидактичному дискурсі у галузі екології. Доведено, що ця тактика реалізується за допомогою експліцитної авторської самопрезентації, використання особових займенників, питань-стимулів та спонукання до інтеракції через електронний канал.

Ключові слова: науково-дидактичний дискурс, адресант, адресат, тактика солідарності, жанр, підручник з екології.

Сологуб Л. В. Языковая реализация тактики солидарности адресанта и адресата в научно-дидактическом дискурсе. *Статья посвящена анализу лингвотекстовых средств построения тактики солидарности адресанта и адресата в научно-дидактическом дискурсе в области экологии. Доказано, что эта тактика реализуется с помощью эксплицитной авторской самопрезентации, использования личных местоимений, вопросов-стимулов и побуждения к интеракции через электронный канал.*

Ключевые слова: научно-дидактический дискурс, адресант, адресат, тактика солидарности, жанр, учебник по экологии.

Solohub L. V. Language means of expressing the tactic of solidarity between the addresser and the addressee in academic discourse. *The article focuses on language and textual means of building the tactic of addresser-addressee solidarity in academic discourse. It is proved that the tactic is implemented through the use of explicit authorial self-presentation, personal pronouns, questions-stimuli, and motivation to interact via the electronic channel.*

Key words: academic discourse, addresser, addressee, tactic of solidarity, genre, textbook on ecology.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. У сучасних лінгвістичних студіях все більшого значення набуває вивчення різноманітних аспектів мовної комунікації, які реалізуються у науково-дидактичному дискурсі. Науково-дидактичний дискурс (надалі НДД) визначаємо як тип дискурсу, що реалізується в контексті вищої освіти і є комунікативно спрямованим на передачу адресантами (викладачами, науковцями) фахового та наукового знання з тієї чи іншої галузі адресатам (студентам вищих навчальних закладів) з метою їх фахової соціалізації. У рамках НДД відбувається процес *аккультурації*, тобто передавання і засвоєння різних моментів певної науково-дисциплінарної культури [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Адресант у науково-дидактичному дискурсі моделюється, головним чином, як фахівець у певній галузі, викладач, який володіє спеціальними знаннями та відповідним логіко-понятійним апаратом. Адресатами НДД є студенти університетів, майбутні спеціалісти, яких потрібно ввести у сферу професійної комунікації, що вимагає формування, розширення та видозміни їхніх знань. Статуси комунікантів в НДД не є рівними, а адресантно-адресатна конфігурація асиметрична, з особливою роллю адресанта як кваліфікованого фахівця та ментора, який контролює

© Сологуб Л. В. Мовна реалізація тактики вияву солідарності адресанта і адресата у науково-дидактичному дискурсі

інтелектуальні та емоційні процеси адресата. Це дозволяє кваліфікувати НДД як інституційний дискурс, якому властива висока текстова структурованість та яскраво виражена соціально-контекстуальна прив'язка [1, 137].

Ефективність НДД визначається застосуванням комплексу комунікативних стратегій і тактик та адекватністю їх вербальної об'єктивації. Однією з помітних тактик у НДД є тактика вияву солідарності адресанта і адресата, яку можна визначити як інтенцію адресанта створити усвідомлення спільності поглядів автора і читача як представників однієї професійної спільноти, одного соціального інституту.

Актуальність дослідження визначається звертанням сучасної лінгвістики до проблем мовної взаємодії комунікантів (адресанта й адресата) у різних сферах спілкування, до діалогічності комунікації та її виявам у різноманітних жанрах, оскільки саме це дозволяє досліджувати дискурс як єдність комунікативних та когнітивних процесів, обумовлених екстралінгвістичними чинниками.

Мета нашої розвідки – розглянути основні лінгвотекстові засоби вираження тактики вияву солідарності адресанта й адресата у сучасних англійських підручниках з екології, які виступають **об'єктом** дослідження.

Мета визначила головне **завдання**: виокремити та проаналізувати основні мовні й текстові елементи, які об'єктивують зазначену тактику в текстах підручників відповідного спрямування. Для аналізу було обрано сучасні підручники з екології для коледжів та університетів, видані у США (див. джерела ілюстративного матеріалу).

Виклад основного матеріалу. З погляду прагматики письмова форма викладу матеріалу у жанрі підручника є діалогом із потенційним читачем, який виступає уявним співрозмовником, типовим представником тієї соціально-культурної спільноти, якій адресант скеровує своє повідомлення [2, 147].

Одним із засобів побудови тактики солідарності адресанта і адресата у НДД можна вважати надання інформації про автора підручника, де автор позиціонує себе як провідного фахівця у галузі екології, наприклад: "*G. Tyler Miller, Jr., has written 58 textbooks for introductory courses in environmental science, basic ecology, energy, and environmental chemistry. Since 1975, Miller's books have been the most widely used textbooks for environmental science in the United States and throughout the world. They have been used by almost 3 million students and have been translated into eight languages. Miller has a Ph.D. from the University of Virginia and has received two honorary doctorate degrees for his contributions to environmental education. He taught college for 20 years and developed an innovative interdisciplinary undergraduate science program before deciding to write environmental science textbooks full time since 1975. Currently, he is the President of Earth Education and Research, which is devoted to improving environmental education.*" (10). Наведення вичерпної інформації про автора психологічно готує студента до сприйняття навчального матеріалу, параметризує його як потенційного члена фахової спільноти, створює атмосферу відкритості, готовності до інтеракції, яка у НДД набуває вигляду імітованого й імплікованого діалогу.

Імітації діалогу між адресантом і адресатами у текстах підручників з екології слугує вживання дейктичного засобу у формі особового займенника множини *we*, який є експліцитним репрезентантом особи авторів у дискурсі (у випадку, коли їх більше одного). Саме використання цього займенника будується на основі прийому інтимізації, який полягає у створенні ефекту безпосередньої участі автора у процесі комунікації і наданні науковому викладу інформації характеру невимушеного, жвавого діалогу з читачем [5, 249]. Крім того, як зазначає Г. Т. Крижанівська, оповідь від першої особи є важливою ознакою суб'єктивності викладу матеріалу, що зменшує психологічну відстань між адресантом та адресатом [3, 8], наприклад: *We have used the constructive comments provided by these professionals in our continuing efforts to enhance the strengths of the text* (9). У наведеному фрагменті *we* та

відповідний йому присвійний займенник *our* уособлюють експліцитну присутність авторів у тексті, тим самим наближуючи їх до адресантів.

Також автор або автори використовують інклюзивне *we*, що включає адресата у коло референтів займенника [7]. У цьому випадку *we* ніби розподіляється між усіма учасниками комунікативного процесу, втрачає однозначну відповідність та набуває неозначено-особового відтінку [5, 251]. У нижченаведеному прикладі “*However, we can also ask how this bird has come to have these properties that now govern its life.*” (10, 7) автор підіймає читача до рівня свого союзника та рівноправного учасника процесу міркувань щодо популяції птахів. Саме використання у текстах підручника особового сполучника у формі множини *we* скеровано, на думку В. Є. Чернявської, на створення семантичного поля “свої” [4, 105], яке показує узагальнену позицію екологічної спільноти. Для цього, на її думку, слід нав'язати адресатові постулат, що адресант мислить і говорить так, як мислять і говорять багато інших [там само, 105].

Автор може також одночасно висловлюватись від власного імені та від імені узагальненого адресата, використовуючи займенник *we*, наприклад: “*We depend on nature in countless ways. We depend on nature directly for many material resources, such as wood, water, and oxygen. We depend on nature indirectly through what are called public-service functions. We also depend on nature for beauty and recreation – the needs of our inner selves – as people always have.*” (11, 12-13). У наведеному прикладі займенник *we* – це і автор, і читач, і уся екологічна спільнота загалом, які апелюють до ціннісної орієнтації екологічної науки (“*[...] we depend on nature... .*”).

У текстах підручників присутні речення, у яких мовними сигналами звертання автора до читача виступають форми особового займенника другої особи *you*. Саме у цих реченнях імітується жвавий діалог між автором та читачем, а змодельовану у тексті ситуацію наближено до реального спілкування між ними, що створює ефект присутності автора як реального співрозмовника, наприклад: “*Cows have complicated digestive systems, and release large amounts of methane in satisfying belches. It sounds funny, but when you consider herds of hundreds of animals, it adds up!*” (8, 78).

Як відомо, адресант і адресат тексту віддалені один від одного у часовому та просторовому проміжках. Особовий займенник *you*, як індикатор інтерактивності, вжито у вищенаведеному прикладі з метою зближення “плану автора” та “плану читача”, створення ефекту живої бесіди між ними у реальному часі. За допомогою *you* автор звертається до усіх адресатів загалом і водночас до кожного з них окремо, що сприяє створенню міжособистісного спілкування, заснованого на довірі адресата до професійних якостей адресанта. Разом з тим вживання цього займенника реалізує певною мірою маніпулятивну технологію впливу на свідомість адресата.

Ще одним виявом тактики солідарності адресанта та адресата у НДД з екології є пряме спонукання до вирішення проблемних питань та висловлення власної думки про них. У підручниках такі фрагменти позначені рубриками “*What’s your take*”, “*Thinking about*” тощо. Розглянемо два приклади, що експлікують цей текстово-дискурсивний феномен.

Приклад 1. **WHAT’S YOUR TAKE?**

“*Public opinion polls in the United States continue to indicate that the public is concerned about environmental issues. Many state and local governments have been very active in adopting environmental laws and policies ranging from sustainable building practices to vehicle emission standards. The federal government, however, has not followed suit with such laws. Should the federal government play a more aggressive role in establishing environmental policy or should that role be delegated to the state and local levels of government? Develop a position paper that supports why environmental policy is best developed at either the federal or state/local level of*

government.” (12, 449). У цьому прикладі автори пропонують читачам визначити, на якому рівні устрою держави (федеральному чи місцевому) слід приймати закони про охорону навколишнього середовища, використовуючи пряме спонування із дієсловом у наказовому способі *develop*.

Приклад 2. **THINKING ABOUT**

“Why should you care if most of the world’s remaining tropical forests are burned or cleared and converted to savanna within your lifetime? What are three ways in which this might affect your life or the lives of any children you might have?”(9, 187).

У другому прикладі адресанти непрямо заохочують (у вигляді питань-стимулів) адресатів висловити свою думку з приводу зникнення тропічних лісів на планеті та їхніх наслідків для сучасного і майбутнього поколінь. Питання-стимули активізують мисленнєву діяльність реципієнта, привертають його увагу до значущих екологічних тем. Зауважимо також, що вживання дієслів із негативною коннотацією (*burn, clear, convert* із семантикою *знищення*) створюють відповідний психоемоційний фон.

Іншим способом вияву тактики солідарності адресата й адресанта є прохання авторів підручників до студентів висловити свої думки та критичні зауваження щодо конкретного підручника, надіславши їх на електронну пошту. Так, у підручнику *“Environmental Science”* (10) у передмові подано електронну пошту авторів Т. Міллера та С. Сполмана: *“We invite you to contact us and point out any bias, correct any errors you find, and suggest ways to improve this book. Please e-mail your suggestions to Tyler Miller at mtg89@hotmail.com or Scott Spoolman at spoolman@tds.net.”* Розділені часом та простором комуніканти можуть обмінюватись швидкими повідомленнями, які покращають зміст та якість навчального матеріалу.

Також за допомогою електронного каналу спілкування автори пропонують читачам анонімно чи персоналізовано висловити свою думку щодо певного екологічного питання на веб-сторінці автора, наприклад:

HOW WOULD YOU VOTE?

“Should half the U.S. gasoline tax be used to develop mass transit, bike lanes, and sidewalks, as alternatives to the car? Cast your vote online at www.cengage.com/biology/miller.” (10, 116).

Як відомо, електронне середовище вирізняється надзвичайно високим ступенем інтерактивності віртуального спілкування, ініціації та підтримки професійних контактів [5, 312], що надає унікальні можливості для створення солідарних стосунків між професіоналами та майбутніми фахівцями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Тактика солідарності адресанта й адресата акцентує імітований діалог у парі “автор-читач”. Ця тактика реалізується за допомогою використання особового займенника *we* (у випадку кількох авторів); інклюзивного особового займенника *we*, який об’єднує у своїй семантиці адресанта, адресата повідомлення і членів професійної (екологічної) спільноти загалом; особового займенника *you* та присвійного *our*, що виступають мовними сигналами звертання автора до читача. Порушення у підручниках проблемних питань залучає адресата до активного пошуку рішень, які формують його майбутню фахову компетентність. Прохання авторів до читачів висловлювати критичні зауваження до підручників за допомогою електронного каналу комунікації посилює інтерактивність спілкування у діаді “продуцент-реципієнт”. Таким чином, використовуючи різні засоби і прийоми, автори підручників створюють читачам такі умови, коли останні опиняються у близькій позиції до перших у локальному та темпоральному вимірах, а комунікація між ними набуває імітованого характеру “тут і зараз”.

Перспективою подальших досліджень може стати порівняльний аналіз тактики побудови солідарності адресанта і адресата у різних дискурсах з об’єднаних позицій мовознавства, теорії комунікації, риторики та психології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття: монографія / Н. І. Андрейчук. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 280 с.
2. Винник О. Ю. Комунікативні стратегії і тактики впливу на адресата в сучасному англomовному дискурсі програмування: дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ольга Юріївна Винник. – Львів, 2012. – 215 с.
3. Крижанівська Г. Т. Комунікативно-прагматичні та стилістико-семантичні особливості медіа-жанру “інтерв’ю-монолог” (на матеріалі сучасних англomовних жіночих журналів): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Галина Тадеївна Крижанівська. – Л., 2011. – 19 с.
4. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность: учеб. пособие / В. Е. Чернявская. – М. : Книжный дом “Либроком”, 2009. – 248 с.
5. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія / Т. В. Яхонтова. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.
6. Яхонтова Т. В. Лінгвогенологія сучасної науки (на матеріалі англomовних наукових текстів): автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Тетяна Вадимівна Яхонтова. – К., 2014. – 32 с.
7. Hyland K. Disciplinary Discourses. Social Interactions in Academic Writing / K. Hyland. – Michigan: The University of Michigan, 2004. – 211 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Botkin D. B. Environmental Science: Earth as a Living Planet / Daniel B. Botkin, Edward A. Keller. – 8th ed. – John Wiley & Sons, Inc, 2011. – 630 p.
9. Enger E. D. Environmental Science: a Study of Interrelationships / Eldon D. Enger, Bradley S. Smith. – 12th ed. – New York : McGraw-Hill, 2008. – 485 p.
10. Miller G. T. Environmental Science / G. Tyler Miller, Scott E. Spoolman. – 13th ed. – Brooks/Cole, Cengage Learning, 2010. – 528 p.
11. Townsend C. R. Essentials of Ecology / Colin R. Townsend, Michael Begon, John L. Harper. – 3rd ed. – Blackwell Publishing Ltd, 2008. – 510 p.
12. Williams L. Environmental Science Demystified / Linda Williams. – New York: McGraw-Hill, 2005. – 413 p.